

УДК 346.1(477)

І.М. ЯМКОВА, Донецький інститут економіко-правових досліджень НАН України

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Ключові слова: засоби державного регулювання, господарська діяльність, громадяни-підприємці, удосконалення господарського законодавства

Відповідно до ст.5 Господарського кодексу України (далі – ГК України), державне регулювання макроекономічними процесами в оптимальному поєднанні з ринковим саморегулюванням економічних процесів є основною умовою встановлення господарського правового порядку в Україні [1]. Державне регулювання покликане компенсувати недоліки ринкового саморегулювання. Його конкретні напрями, масштаби та методи визначаються характером і гостротою соціально-економічних проблем у певний період. Забезпечення органічного поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання є запорукою економічного і соціального розвитку країни, наскільки оптимально вдається забезпечити таке сполучення залежить від діяльності державних органів.

Державне регулювання підприємницької діяльності в Україні було предметом дослідження багатьох вітчизняних видатних науковців, зокрема, В.Б. Авер'янова, З.С. Варналія, В.І. Коростея, В.К. Мамутова, Н.О. Саніахметової та ін. Слід зауважити, що їх дослідження в основному були присвячені державному регулюванню підприємництвом в цілому, а діяльність громадян-підприємців як суб'єктів господарювання залишилося поза їх увагою. Тому мета статті – визначення засобів державного регулювання господарської діяльності громадян і надання пропозицій щодо удоско-

налення існуючої системи регулювання. Її новизна полягає в удосконаленні поняття державного регулювання господарської діяльності громадян, під яким пропонується розуміти діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, що виявляється у цілеспрямованому, організуючому впливі на діяльність громадян-підприємців, здійснювану з метою підтримки та розвитку приватного підприємництва для досягнення певних соціально-економічних результатів; і в наданні конкретних пропозицій щодо змін і доповнень до діючого законодавства.

Главою 2 ГК України встановлені основні засади, напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування, засоби державного регулювання та сферу обов'язкового контролю та нагляду за діяльністю громадян-підприємців.

Держава використовує безліч форм та механізмів для безпосереднього та опосередкованого впливу на підприємницьку діяльність громадян, в яких проявляються різноманітні аспекти державного впливу на неї. Основні засоби державного регулювання господарської діяльності визначенні ст.12 ГК України, до яких належать державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація, застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій цільових інновацій та субсидій [1].

Проаналізуємо зазначені засоби. Державне замовлення як засіб державного регулювання регламентується Законом України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб», сутність якого полягає у формуванні на контрактній основі складу та обсягів продукції робіт або послуг необхідних для пріоритетних державних потреб [2]. Держава розміщує державні контракти на поставку або закупівлю певної продукції, виконання робіт або надання послуг серед суб'єктів господарювання. Виконання державного замовлення здійснюється відповідно до умов державного контракту, який

являє собою форму договору, укладеного державним замовником від імені держави з суб'єктом господарювання, в тому числі і громадянином-підприємцем, як виконавцем державного замовлення. В цьому контракті чітко визначені економічні та правові зобов'язання сторін з метою регулювання господарських відносин, які виникають між ними щодо виконання державного замовлення. Пріоритетні напрямки державного замовлення щорічно визначаються постановами уряду.

Ліцензування, патентування та квотування як засоби державного регулювання спрямовані на забезпечення єдиної державної політики, на захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства і споживачів. Правові аспекти ліцензування закріплені Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [3]. Ліцензування - це певне обмеження у здійсненні господарської діяльності громадянами, яке полягає у забороні здійснювати ті види діяльності, перелік яких встановлено вищезазваним законом без спеціального дозволу. Громадянин, який займається певним видом господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, по закінченні ліцензійного процесу отримує спеціальний дозвіл – ліцензію. Ліцензія – це документ державного зразка, який надає йому право займатися тим видом господарської діяльності, який зазначено у ліцензії. протягом визначеного терміну за умови виконання ним ліцензійних умов. Для того, щоб отримати ліцензію, підприємець звертається до відповідного органу ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії. Рішення про видачу або відмову надається у строк не пізніше ніж десять робочих днів з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви.

Ліцензування не може використовуватися для обмеження конкуренції у господарській діяльності. Ліцензія – єдиний документ дозвільного характеру, який дає право на зайняття певним видом підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства підлягають обмеженню. Ліцензування виступає прикла-

дом вдалого державного регулювання та має позитивне значення, оскільки поліпшило систему ліцензування, встановивши єдині засади державної політики у цій сфері, визначивши органи з питань ліцензування та їх повноваження, ліцензійні умови, види підприємницької діяльності, які підлягають ліцензуванню, вичерпний перелік документів, які подаються до органу ліцензування для одержування ліцензії, плату за її видачу та підстави анулювання дії ліцензії.

З втратою чинності 01.01.2011 р. Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» і заміною терміну «патентування» на «збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності» і відповідно до ст.267 Податкового кодексу України громадяни-підприємці, які здійснюють діяльність з надання платних побутових послуг за переліком визначених КМУ або діяльність у сфері розваг, чи займаються торгівельною діяльністю у пунктах продажу товарів або торгівлею валютними цінностями, зобов'язані сплачувати збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності для придбання торгового патенту [4].

Квотування як засіб державного регулювання поширюється на громадян-підприємців у випадках, якщо підприємець є суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [5] та проводить операції з експорту або імпорту продукції. Квотування експорту та імпорту здійснюється шляхом встановлення режиму видачі індивідуальних ліцензій на здійснення зовнішньоекономічних операцій в межах встановлених квот на загальний обсяг експорту та імпорту. Чинним законодавством передбачені наступні види квот: квоти (контингенти) глобальні, квоти (контингенти) групові, експортні та імпортні квоти, квоти (контингенти) індивідуальні.

Сертифікація і стандартизація наступні засоби державного регулювання та водночас є складовими національної системи технічного регулювання, що регламентуються Законами України «Про підтвердження відповідності»

[6], «Про стандартизацію» [7], «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [8]. Поняття сертифікації надається у ст.1 закону України «Про підтвердження відповідності» означає процедуру, за допомогою якої визначений в установленому порядку державний органи документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу встановленим законодавством вимогам [6]. Сертифікаційна діяльність проводиться державними органами з метою запобігання надання послуг та реалізації продукції небезпечних для життя, здоров'я, майна і довкілля, сприяння споживачеві у виборі продукції, створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі. Спрямована на забезпечення прав споживачів та підтримання національного товаровиробника на ринку товарів, робіт і послуг. У зв'язку з цим сертифікації підлягає як виробництво, технології, так і товар.

Якщо ліцензія є дозволом для громадян-підприємців щодо здійснення ними певної господарської діяльності, то сертифікація здійснюється щодо результатів цієї діяльності. На відміну від ліцензування, що має обов'язковий характер, сертифікація буває добровільною чи обов'язковою. Добровільна здійснюється у випадках, коли у законодавстві не передбачена така сертифікація, а проводиться, виключно за ініціативою підприємця. Через добровільну сертифікацію продукції чи послуги виробник або продавець заявляє про якісний товар (послугу, який відповідає сертифікату, а його товари (послуги) є безпечними для життя і здоров'я споживачів. Обов'язкова сертифікація прямо передбачена чинним законодавством з метою забезпечення безпеки та охорони довкілля. Для більшості товарів, що експортуються вітчизняними підприємцями, наявність сертифіката є обов'язковою. Сертифікаційна діяльність полягає в проведенні експертизи сертифікаційними органами з метою підтвердження харак-

теристик та якостей продукції, робіт, послуг і технологічних процесів, що виробляють певний товар або надають послуги. Виробники зобов'язані реалізовувати продукцію, що підлягає обов'язковій сертифікації лише за наявності сертифіката відповідності, підприємці-постачальники зобов'язані продавати таку продукцію за умови наявності копії сертифіката відповідності чи копії свідоцтва про визнання відповідності.

Стандартизація – це діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних і можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів і послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву. Організаційно-правові аспекти стандартизації встановлюються законом України «Про стандартизацію» [7]. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» визначає правові та організаційні засади розроблення і застосування національних стандартів, технічних регламентів і процедур оцінки відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації [8]. Громадянин-підприємець як виробник чи постачальник продукції вправі добровільно підтвердити відповідність продукції національним стандартам у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації. У разі складення декларації або наведення стандартів у маркуванні продукції, стандарти чи їх окремі положення застосовуються в обов'язковому порядку при її виробництві, постачанні.

Сутність такого засобу, як державне регулювання цін та ціноутворення, у главі 2 ГК України не висвітлюється. Проте ціні як істотній умові господарського договору присвячена ст.189 ГК України, а процесу ціноутворення в Україні приділяється глава 21 ГК України. Доцільно було б основні засади ці-

ноутворення як засобу державного регулювання розмістити у другому розділі. Ст.6 базового Закону України «Про ціни і ціноутворення» визначає, що ціни і тарифи можуть бути вільними, фіксованими та регульованими [9]. На жаль, діюче законодавство не містить визначення зазначених видів цін. Тільки в спеціальній літературі ці поняття виступають предметом дослідження. М.І. Туган-Барановський визначив, що ціна вільно виготовленого товару визначається тими витратами, на його виробництво, які дають можливість виготовити стільки товару, скільки його потребує ринок [10, с.110]. Інші науковці вважають, що складність ціноутворення обумовлена великим обсягом інформації, яку необхідно враховувати щодо встановлення ціни в умовах постійно змінюючої кон'юнктури і конкуренції на ринку, змін в політичному житті держави, цілеспрямованих на стабілізацію макроекономічних чинників в окремих галузях економіки, змін соціально-економічного характеру – соціальні гарантії, пенсії, мінімальна заробітна плата тощо [11, с.87].

Крім того, ціна є грошовим чинником, яку покупець (замовник) згоден заплатити за отриманий товар, продукцію послугу. В економіці ціна є найпоширенішою категорією, оскільки ціну мають будь-яка продукція, робота чи послуга завдяки їй визначаються певні економічні чинники: обсяг виробництва та споживання, основні та зворотні фонди, інші ресурси, Вона є суттєвою умовою укладання договорів. Під фіксованими цінами розуміються ціни, які встановлюються органами ціноутворення, як правило вони встановлюються на ресурси, які впливають на загальний рівень і динаміку цін на товари, які мають життєво важливе значення [12, с.50]. Під регулюючими цінами розуміють ціни, величина яких не встановлюється державними органами, а лише регулюються ними за допомогою прямих або опосередкованих засобів. Сутність їх зводиться до встановлення граничних рівнів цін, граничного коефіцієнту відхилення від фіксованих державою цін, або встановлення граничного рівня рентабельності та то-

ргівельних надбавок. Регулюючи процес ціноутворення, господарське законодавство встановлює певні рамки вільним цінам, з однієї сторони, і компетенцію державним органам, щодо встановлення цін, з іншої. У зв'язку з переходом України до якісно нових економічних відносин виникає нагальна потреба у необхідності більш поглибленого дослідження діючого порядку ціноутворення з урахуванням існуючих умов господарювання.

Дотації, субсидії, пільги та інші економічні важелі підтримки суб'єктів господарювання, в тому числі й громадян-підприємців, є наступними засобами державного регулювання. Держава може надавати дотації громадянами – суб'єктам господарювання на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації. Суб'єктом отримання компенсацій або доплат законодавець визначає сільськогосподарського товаровиробника, який реалізує свою продукцію державі за державним замовленням.

Оподаткування є наступним засобом державного впливу на господарську діяльність громадян-підприємців, що опосередковується сплатою податків і зборів. Під податком слід розуміти обов'язковий платіж до бюджету, що справляється з платників податків [3]. Податки вважаються основною ланкою економічних методів впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, так як саме вони впливають на такі фінансові регулятори, як державний бюджет, ціни, грошовий обіг, розмір фінансової допомоги суб'єктам господарювання, державні позики тощо. Громадянин-підприємець вважається платником податків, якщо він здійснює діяльність, що є об'єктом оподаткування і на нього покладений обов'язок із сплати податків і зборів згідно Податкового кодексу України. Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід

(прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з поставання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Проведений аналіз діючої системи оподаткування і функцій податків в умовах економічної кризи дозволив сформулювати висновок, що в Україні податки виконують переважно фіскальну функцію. При цьому стимулююча, регулююча та соціальна функції практично не виконуються, тим самим порушується п.2 ст.17 ГК України, який зобов'язує забезпечення оптимального поєднання фіскальної та стимулюючої функції оподаткування.

На сучасному етапі в Україні назріла гостра необхідність реформування податкової системи, першим кроком якої стало прийняття Податкового кодексу, але на жаль, так і не відбулося поступове зниження податкового навантаження на громадян-підприємців.

Проаналізувавши засоби державного регулювання діяльності громадян-підприємців, можна дійти висновку, що державне регулювання господарської діяльності громадян - це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, яка виявляється у цілеспрямованому, організуючому впливі на неї, здійснювану з метою підтримки та розвитку приватного підприємництва для досягнення певних соціально-економічних результатів.

Підводячи підсумок дослідження, необхідно зауважити, що перелік засобів державного регулювання господарської діяльності громадян потребує нагального перегляду та удосконалення з урахуванням сучасних умов господарювання. На сучасному етапі розвитку економічних відносин вбачається відставання державного регулювання від реального стану відносин у цій сфері. З цією метою вкрай необхідно внести зміни до 2 розділу ГК України і доповнити статтею щодо визначення ціни і ціноутворення в наступній редакції: «Ціна – це економічна категорія, виражена у грошовому еквіваленті, розрахунок якої складається

із сукупності витрат суб'єкта господарювання на виробництво та збут своєї продукції, виконання робіт або надання послуг. Ціна має бути економічно обґрунтованою та рентабельною. Граничний розмір рентабельності встановлюється нормативними документами уряду та Державною інспекцією з контролю за цінами».

З метою вдосконалення концептуальних засад функціонування оподаткування як засобу державного регулювання за умови врахування сучасних українських реалій шляхом зменшення її фіскальної спрямованості та проведення у відповідність до кращих європейських зразків внести зміни до Податкового кодексу України щодо зниження податкового навантаження на громадян-підприємців.

Держава повинна здійснювати державне регулювання господарської діяльності громадян за допомогою організаційно-правових засобів, спрямованих на стимулювання приватної ініціативи і підтримку діяльності громадян – суб'єктів господарювання з метою створення сприятливих умов для їх успішної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» : від 23.03.2000 р. // ВВР України. – 2000. – № 25. – Ст. 195
3. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» : від 01.06.2000 р. // ВВР України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
4. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р.
5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : від 16.04.1991 р. // ВВР України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
6. Закон України «Про підтвердження відповідності» : від 17.05.2001 р. // ВВР України. –

2001. – № 32. – Ст. 169

7. Закон України «Про стандартизацію закон України» : від 17.05.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 31. – Ст. 145

8. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» : від 01.12.2005 р. // ВВР України. – 2006. – № 6. – Ст. 101.

9. Закон України «Про ціни і ціноутворення» : від 03.12.1990 р. // ВВР УРСР. – 1990. – № 52. – Ст. 650.

10. Туган-Барановський М. Л Політична

економія / М. Л. Туган-Барановский. – К. : Наук, думка, 199. – 110 с.

11. Степанова Т. О. Государственное регулирование цены хлебобулочных изделий на основе нормативных параметров / Степанова Т. О., Чернявський С. М. // Економіка і право. – 2005. – № 1 (11). – С. 86–92

12. Джумагельдієва Г. Д. К вопросу о методах правового регулирования цен / Джумагельдієва Г. Д. // Економіка і право. – 2003. – № 1. – С. 50–53.

Ямкова І. М. До питання про засоби державного регулювання господарської діяльності громадян в Україні / І. М. Ямкова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1068–1073 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11jimgyu.pdf>

Досліджені засоби державного регулювання діяльності громадян-підприємців. Виявлені недоліки існуючих засобів та запропоновані заходи щодо удосконалення державного регулювання.

Ямковая И.Н. К вопросу о средствах государственного регулирования хозяйственной деятельности граждан в Украине

Исследованы способы государственного регулирования деятельности граждан – предпринимателей, выявлены их недостатки и предложены меры по усовершенствованию хозяйственного законодательства

Yamkova I.M. On the Issue of Means of State Regulation of Economic Activity of Citizens in Ukraine

The means of state regulation of economic activity of citizens in Ukraine is investigated. The lacks of these means are opened and measures of its improvement are offered.

Форум права